

РАДИВОЈЕ БОЈЧИЋ

МАНИТИ ВОЗ У
„ЗЛАТНОМ КРСТУ“

– Стенограм у 30.218 речи –

Београд,
2012.
ДЕРЕТА

0.

Имаш плајваз?!

А папир?

Онда – да почнемо!

Зашто сви писци, када не знају шта ће да пишу, а хоће, почињу са: била је јесен, сунце је већ давно изашло, суморно вече...?

Ја ћу, као и увек, кренути од нуле.

Откад су срушени „Дарданели“, по цео дан седим у кући свога оца Јована Илића, у Видинској 1, пијем Вајфертово „гамбринус“ пиво и листам старе бројеве „Малих новина“, „Невена“, „Видела“...

Хиљаду осамсто деведесет шеста!

Пише, у јануару: архимандрит Димитрије, Србин, нашао се на челу Рашко-призренске епархије, на коме се до тада налазио Грк.

Е, вала, и било је време.

У фебруару, у Торину први пут изведена Пучинијева опера „Боеми“, а послата и прва разгледница са мотивима Београда.

Боеми, ту бисмо могли да се нађемо и ми из „Дарданела“. Да сам знао за ту премијеру, послао бих им једну разгледницу с братским поздравима из Београда.

У марту, основано Друштво српских стенографа.

Јеси ли се ти учланио у ово друштво? Хоћеш да будеш стенограф у Скупштини, а ниси члан Друштва! Сад ће-мо да видимо да ли испуњаваш услове за пријем.

У априлу, одржане прве Олимпијске игре новог до-ба, у Атини, а Момчило Тепавица освојио бронзу у тени-ском синглу играјући за Аустроугарску.

Овај Тепавица је ваљда први српски спортски вазал. Добили смо Марка Краљевића и на Олимпијади!

У оквиру „Сокола“ основана Лоптачка секција, што је зачетак фудбала у Краљевини Србији, у којој је прва фудбалска утакмица одиграна у мају исте године код Ку-ле Небојше.

И тако је лопта и овде кренула са центра.

Почетком јуна, одржана прва биоскопска представа у кафани „Код златног крста“.

Прва биоскопска представа!

1.

Зашиљи плајваз да наставимо!

Јеси ли спреман? Пиши!

Кад би се на Теразијама срели газда Љуба, власник кафане „Дарданели“, и Михаило, газда кафане „Код златног крста“, настала би препирка.

– Како излазиш на крај с оном рајетином? – чачка газда Михаило Љубу.

– На коју рајетину мислиш? – пита Љуба јер, као, не зна на кога Михаило мисли.

– На оне твоје књижевнике, распикуће, новинаре, згубидане, глумце и само њима сличне!

– Што не дођеш у „Дарданеле“ па им сам реци шта мислиш о њима. Не бих ја морао да те избацујем ногом у тур. То би урадили они.

– Урадили би кад би могли да подигну ногу до мога тура. Твоји једва да и седе. За њих је стати на ноге теже него дубити на глави. Не зна се шта је климавије, њихове или ноге оних твојих дарданелских столица.

– Не бих ја дао једног мог климавог за све оне твоје добростојеће!

– Ја бих те, газда Љубо, позвао „Код златног крста“ да и ти мојима кажеш шта имаш. Чим би се нашао очи у очи са оноликим министрима, начелницима, официци-

рима, државним саветницима, професорима, велетрговцима, индустријалцима, банкарима, а и са очима остале господе, тако би се завезао да те ни жандармеријска чета не би могла размрсити.

– Ако је тако, ајде да се кладимо. Ја ћу да дођем код тебе, и рећи ћу шта имам. А ти дођи код мене, па изволи касти шта ти је воља.

– У колико хоћеш да се кладимо? – пита Михаило.

– У два миландора!

– Сеци!

– Кад ћеш доћи? – пита Љуба.

– Чим стигнем! А ти?

– Кад ми посао дозволи!

– Збогом, газда Љубо.

– Збогом, господине Михаило.

Једно време би пазили да се не сретну на Теразијама. Али, на Теразијама у дужем року то није могућно.

Кад би сусрет био неизбежан, и један и други би се правили као да се нису кладили.

Ипак, не би могли да прођу један поред другог а да се не споречкају.

– Шта се то прича по чаршији, Љубо? Отровао си све српско песништво ћевапима. Од вина београдско новинарство више не разликује најновије од бајатих вести. Глумци не могу да бекну на сцени ни кад им суфлери наглас шапућу.

– Ко то каже? А јеси ли ти читао „Мале новине“? Пера Тодоровић тврди да се од твог пива већ недељу дана опоравља Влада, цео дипломатски кор има пролив, а и неки чланови владајућег дома не осећају се добро.

– Не бих се ја са тиме шалио, газда Љубо. Боље и да не разговарамо, него да разговарамо на овај начин.

– Вала, боље.

И, срдити Љуба и увређени Михаило разишли би се без поздрава.

Пошто би се избегавали неко време, ђаво им ни на тренутак не би дао мира, и кад би им се на Теразијама путеви поново укрстили, дошло би до зађевице.

– Како ти је краљица у изгнанству, Љубо? – питао је Михаило.

– А како је твој краљ у бекству, Михаило? – цинично би Љуба.

– Кад будем ишао код краља Александра на бал, баш ћу да га питам како је отац Његовог величанства, краљ Милан. Кад буде питао зашто то мене занима, ја ћу му испричати да је газда Љуба, власник „Дарданела“, радознао... И кад краљ Александар рекне шта има, ја ћу ти то потанко пренети кад се будемо видели! – исприча се Михаило. – Не виђам те на двору у последње време, газда Љубо.

– Мене никад и не зову. Немој тебе да затекне краљица Наталија на двору кад се изненада појави у престоници. Маршал ће ти показати врата. Та врата ће за тебе бити једини излаз! – узвикује Љуба окренувши се и не примећујући да се упутио на ону страну одакле је управо долазио.

Тако, од прилике до прилике.

„Дарданели“ и „Код златног крста“ беху места која су се разликовала и по јеловнику, и по спремању кафе, и по

РАДИВОЈЕ БОЈИЧИЋ

боји ракије, и по саставу гостију, и по укусу, и по мирису, и по жагору.

Биле су то кафане у које су долазила два Београда.

У „Дарданелима“ је седео разуздани, а „Код златног крста“ уштогљени Београд.

Једино што их је везивало, биле су Теразије.

А њихови тасови час су нагињали ка „Дарданелима“, а час према кафани „Код златног крста“.

2.

Је л' те заболела рука? Онда, да наставимо.

Штета што ово није прича једног од моје браће.

Можда Драгутинова?

Или Милутинова!

Или, пак, Војислављева!

Да се догађаја о којем говорим дохватио један од њих,
ово не би остало мртво слово на папиру.

Зовем се Жарко.

Потичем из књижевне породице Илић.

Мој отац Јован Илић је писац, а бавио се и политиком.

Између поезије и политике повлачио је строгу границу.

Никад се Јован песник није мешао у посао Илићу политичару, нити се Илић политичар петљао у оно што ради Јован песник.

Једном сам, још као мали, свога оца, док је био министар, питао:

– Таткана, зашто на столу држиш две бочице с мастилом?

Он је одговорио:

– Једна бочица је моја, приватна. У њу умачем перо кад хоћу да потпишем неку своју песму.

Па би се латио пера, умочио га у своју бочицу и потписао се пред мојим очима.

– Друга је државна и мастило из те бочице користим кад потписујем акта. Али, пошто немамо аката за потпис, мастило нећу ни да користим.

Отац нам је био узор у свему.

Јован Илић није био необичан само по понашању.

Било га је српски и видети.

Облачио се у народну ношњу иако су се Београдом већ кицошили по најновијој европској моди.

На глави му је и данас црвени фес, а фрак је облачио само на пријему код кнеза Михаила и касније код краља Милана.

У фраку се осећао као у туђини.

Моја браћа Драгутин, Милутин и Војислав такође су позната лица српске књижевности. Милутин, Драгутин и Војислав успели су у писаној, док сам ја, Жарко, остао запажен само у усменој књижевности.

Таткана је објавио три збирке песама и спев „Пастири“.

У Јована је све било разуздано, па му је и стих био слободан.

Многи његови стихови певали су се као народне песме.

„Лети, лети, песмо моја мила“, једна од њих, и данас је омиљена.

„Одевен у народно одело, с пиштољима у силаву, личио је на слику побеглу из музеја која представља орашачке устанике.“

Овако је мог брата Милутина описивао наш друг Бранислав Нушић.

Милутин је написао четири комедије.

Објављено је једино „Ново доба“, а та комедија добила је и награду Матице српске.

Други брат Драгутин на књижевном пољу био је најплоднији међу нама. Написао је више од десет драма, међу којима се издваја „После милијон година“.

Јесу Срби познати као митомани, али је тек „После милијон година“ прва домаћа научна фантастика.

У збирци приповедака „Светле слике“ обрађује библијске приче.

Драгутинове библијске приче биле су занимљиве и иновацијама.

У роману „Секунд вечности“ радњу смешта у Индију. Чини се као да је тај роман писао са шест руку.

Као Шива.

А уме да саставља и приче страве и ужаса.

А теме му не недостају.

Црпи их из овдашњег стварног живота.

Од све четворице, најпопуларнији је Војислав.

Правац којим српски песници иду за њим, зове се – чист војиславизам.

И најзад ја.

Жарко Илић!

Мене зову – српски Марк Твен.

Проглашен сам за најдуховитијег Београђанина.

Моје приче отворених уста слушају и Бранислав Нушић, и Стеван Сремац, и Радоје Домановић, и Брзак, и Милорад Митровић, и Јанко, и Марко, и Курта и Мурта...

Многе моје цртице Бранислав и Стеван користили су као своје.

Сви који ме слушају, наговарају ме да нешто од прича запишем.

Кад год се окушам, ово што се појави на папиру није оно што хоћу да кажем.

Кад се дохватим пера, за њим не остаје траг.

Осим понеке мрље од просутог мастила.

Не зна се да ли моје мастило оставља блеђи отисак или моје речи остављају блеђи утисак.

Почетак се не зна, јер га и нема.

И најстрпљивији једва чекају крај.

За моје приповедање било би најбоље да му је крај на почетку.

Да пишем као што говорим, ја бих данас био познати српски књижевник.

Да говорим онако како пишем, о мени се никад не би говорило као о Марку Твену.

Тако сам остао изван литературе.

Али, кажем, кад бих био усмен!

То би било нешто.

Зато сам и узео тебе.

Можда ће ова прича имати више среће ако је буде записивала твоја рука.

А и теби на корист.

Стенографија, еј! Треба то вежбати.

Пре него што бих удахнуо ваздух да дођем до речи, у „Дарданелима“ би се све утишало и убрзо би се чуо само понеки зуј мушице.

„Тај рођени хумориста“, говорио је за мене Матош, „растао је и угинуо као дивљака, а дивна његова шала најзад се отрцала на лактовима и на кољенима, увесељавајући масне столове мрачних, пустих, сушичавих и лудих кафаница.“

„Дарданели“, наша отаџбина, заузимали су простор између Чика Љубине и Васине улице у центру Београда.

И као што су они Дарданели на Босфору делили Европу од Азије, тако је и кафана „Дарданели“ делила београдску бојемију од „нормалног“ света.

Из овог храма гледало се на споменик блаженопочившем кнезу Михаилу, а околу су се низали дућани чији су власници сваки час очекивали да им из Управе града поруче како је дошло време за рушење.

„Дарданели“ су имали башту, са четири реда столова. За столовима се уживало у сенци коју су правили багретови, а од врућине се бранило и ’ладним пресеченим.

Кафану је дуго под закуп држао неки Коста, име које се често среће међу механџијама.

Седамдесетих, „Дарданеле“ је под закуп узео Мита Ристић.

За његовог газдовања, „Дарданели“ су доживели златно доба.

До Митине ере, „Дарданели“ су били проста кафана у коју су свраћали жандарми, ситни трговци из оближњих дућана, пиљари и случајни намерници.

Гвоздену пећ, уз коју је стално била гомила влажних дрва, гости су сами ложили.

Чунак, који се протезао дуж „Дарданела“, омогућавао је грејање и удаљених буцака, а оно дима што није остало у кафани, излазило је у дворште.

Одатле, даље у атмосферу.

Столови су били без чаршава, усијани лактовима оних који су на њима тражили тачку ослонца, а око сто-

лова шкрипале су под теретом гостију зелене столице од рогоза.

И, рого, рого, рогози, седи па вози!

Од кухињског намештаја, ту је било и огњиште за кување кафе, као и орман с чашама на којима су се, и кад би биле опране, видели трагови капи.

Иза ормана прале су се чаше, а на зиду се истицало мајсторско писмо и акт Управе вароши београдске, којим се дозвољава точење пића.

Пре него што ће их узети, Мита Ристић је „Дарданеле“ реновирао.

Прво је кречом покрио деценијске наслаге разних испарења.

Закрпио је под, набавио нове столице, а изглед унапредио и са два огледала.

Као знак да са кафаном има озбиљне намере, Ристић је столове прекрио чистим чаршавима.

У „Дарданелима“, први су себе нашли глумци из оближњег Народног позоришта.

Где су глумци, ту је и грађанство.

Свако хоће, ако не може да са тим занимањем седи баш за истим столом, оно макар да буде у близини.

У „Дарданелима“ је Народно позориште пронашло своју другу сцену.

Кафански под био је од дасака које су значиле живот, баш колико и „даске које живот значе“.

Таман кад је Мита разрадио „Дарданеле“ да је његова кафана дошла на најбољи глас, однекуд се у њен живот умешао познати кафеџија, при наплати врло строги, али у рачунању прилично неправедни Љуба.

„Дарданели“ су у његово време проширени.

За оне који се још нису поштапали на неки други начин, стигао је и билијар.

„Дарданели“ су добили изглед места у које би, без осећања нелагодности, под условом да те присутни глумци не обрукају, и стидног госта могао да одведеш.

Могао си бити сигуран да ће се стидни гост тако примити да ће следећи пут тражити да се у ту кафану иде по сваку цену, макар и о његовом трошку.

У „Дарданеле“ се долазило по цео дан.

Из „Дарданела“ се излазило само у цик зоре.

Гости „Дарданела“ били су, с једне стране, боџи по природи, попут мене, а с друге стране, ту су долазиле и повремене бекрије – они којима обавезе нису дозвољавале да по цео дан проводе у пићу, картању, шали, песми...

Били су то ведри, весели и духовити људи, који претпостављају „друштво“ било којем важном послу.

Они су се држали поклича да се здраво друштво изграђује само у кафани.

„Дарданели“ су наша странка, а кафански сто – дом.

Кад бисмо се у раним јутарњим часовима нашли под столом, то би нам био кров над главом.

Међу нама није било високих чиновника, богатих банкара и великих лифераната и трговаца.

Режим је представљало неколико доушника.

Од њих ни полиција није имала користи јер се из њиховог потказивања није могло докучити ни ко, ни шта, ни где, ни како, ни зашто.

Гости „Дарданела“ били су људи махом „понесени па пуштени“, народ који се на пола пута опсетио да му је

одредиште превише удаљено и да се тамо, из сопствене коже, не може ни стићи, ни утећи.

Кад нису постали срески начелници, него су остали вечити практиканти, кад нису успели да се уздигну до универзитетских професора, него су остали новинарчићи, кад им није пошло за руком да се нађу међу трговцима на велико, него ће вечито бити дућанције, препуштали су се судбини.

Све је то био наш човек.

Онакав каквим га замишљамо кад хоћемо да га представимо остацима човечанства.

Једном речју, а једна реч је свакако недовољна да опише те људе спремне и да чују, и да буду саслушани...

Они су били несебични поштоваоци свакога ко је постигао нешто на јавној сцени.

Гости ове кафане познавали су и оне које никад нису срели, знали су се са онима који су поред њих пролазили без поздрава, били срдачни са сваким ко је давао знаке живота, а поштовали су све који су себе свакодневно налазили у „Дарданелима“, и дивили им се.

У „Дарданелима“ се слободно седало за сто за који ниси позван.

Кад би се придружио онима које си за тим столом затекао, њима ни на крај памети није било да ти пребаце што си привукао и своју столицу.

Доста је било да се значајно накашљем, и у „Дарданелима“ би наступио мук.